

Testovanie priorít výskumu kultúrneho dedičstva vo vyľudňujúcich sa regiónoch Slovenska

(Testing of Priorities in the Research of Cultural Heritage in Slovakia's
Depopulated Regions)

IVAN MURIN

DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2021-0005> Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV
©2021, Ivan Murin. This is an open access licensed under the Creative Commons

*Ivan Murin, Filozofická fakulta, Katedra sociálnych štúdií a etnológie, Univerzita Mateja
Bela v Banskej Bystrici, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica; e-mail: ivanmurin@umb.sk*

Along with the dynamics of findings of several scientific disciplines of the recent decades, the mechanisms and processes of culture transmission seem to be much more apparent. The knowledge about cultural heritage and the inheritance of culture produced in this way have led to the creation of several platforms of critical cultural heritage. Anthropological and ethnological findings significantly enrich these multi-disciplinary environments where the criterion of a living cultural heritage is becoming generally accepted. In this light, the Arts and Humanities Research Council (AHRC) created a working group in 2019 with the aim to prepare an innovated Strategic Research Agenda (SRIA) for the submission of European projects in the field of cultural heritage (JPI CH). The working group invited Slovak and Czech researchers to reflect on the knowledge from the Central European research area in order to define the research topics for the priority Cultural Heritage and People. The research on the testing of the priority and clarification of the impacts of the depopulation of cultural regions on cultural heritage was conducted at selected locations of the Hont, Novohrad and Malohont regions. The key indicators for justifying the inclusion of the research topic *The impact of the depopulation of EU regions with cultural heritage* in SRIA include ethnographic information, historical demographic data and the modelling of the transmission of cultural heritage content to the next generations.

Keywords: depopulation of cultural regions, living cultural heritage, inheritance of culture, European Research Agenda indicators, transmissions

Kľúčové slová: vyľudňovanie kultúrnych regiónov, živé kultúrne dedičstvo, dedenie kultúry, indikátory európskej výskumnej agendy, transmisia

How to cite: I. Murin (2021). Testovanie priorít výskumu kultúrneho dedičstva vo vyľudňujúcich sa regiónoch Slovenska. Slovenský národopis, 69(1), 85–99, DOI: <https://doi.org/10.2478/se-2021-0005>

Mechanizmy a procesy prenosu kultúry sa dynamikou zistení viacerých vedných disciplín v posledných desaťročiach zdajú byť omnoho zrejmejšie. Dotvárané poznanie o kultúrnom dedičstve a dedení kultúry viedlo k vytvoreniu viacerých platforiem kritického kultúrneho dedičstva (Association of Critical Heritage Studies, Heritage Forum of Central Europe, World Heritage Centre, a pod.). Takéto iniciatívy rozvíjajú diskusie o tom, ako sa dedičstvo aktuálne vníma, ako v jeho intenciách konáme, tvoríme či postupujeme a ako, a či vôbec, inovujeme a reprodukovujeme jeho obsahy. V jednej zo všeobecne akceptovaných publikácií *The Uses of Heritage* (Smith, 2006) je významu dedičstva pre pochopenie procesov kultúry vymedzený úvodný priestor. V kapitolách *The discourse of heritage* a *Heritage as a cultural process* (Smith, 2006: 9–84) autorka reflektuje poznatky o pochopení funkcie kultúrneho dedičstva ako formy sociálnej praxe. Spôsoby percepcie kultúry sú biologicky, sociálne a historicky vytvárané a sú následne sociálne reprodukované ako znalosti, vzťahy, ideológie (...). Na to, aby sme ich mohli v meniacich sa kontextoch rozpoznávať, musíme vytvárať a udržiavať zodpovedajúce formy a situácie úspešného prenosu kultúry. Smithová vyzdvihuje úlohu diskurzu (-ov), kde sa kultúrne dedičstvo komunikuje (prostredia, príležitosti, podujatia, prezentácie, atď.). Dokladuje, že tie majú reálny vplyv na spoločnosť. Regulujú, tvoria, konštruujú, sprostredkujú dedené kultúrne obsahy – takto vytvárajú živé procesy v kultúrnom dedičstve.

Antropologické a etnologické poznatky významne obohacujú takéto chápanie kultúrneho dedičstva – kritérium živého sa stáva všeobecnejšie akceptované. V tomto svetle AHRC (Arts and Humanities Research Council) vytvorila v roku 2019 pracovnú skupinu so zámerom vypracovať inovovanú Strategickú výskumnú agendu (SRIA) na predkladanie európskych projektov v oblasti kultúrneho dedičstva. K zostaveniu výskumných tém priority (ďalej priorita) „Kultúrne dedičstvo a ľudia“ prizvalo slovenských a českých riešiteľov, aby v nej reflektovali poznatky zo stredoeurópskeho výskumného priestoru. Výskum testovania priority a objasnenia dopadov vyľudňovania kultúrnych oblastí a regiónov na kultúrne dedičstvo sa realizoval vo vybraných lokalitách Hontu, Novohradu a Malohontu. Indikujúcimi ukazovateľmi zaradenia výskumnej témy *The impact of the depopulation of EU regions with cultural heritage* do SRIA sú etnografické informácie, historické demografické dáta a modelovanie prenosu obsahov kultúrneho dedičstva na nasledujúce generácie.

Pôvodne zberateľský a historizujúci záujem o kultúrne „prežitky“ v počiatkoch etablovania moderných vied novoveku dlhodobo ovplyvnil nazeranie Európanov na hodnotu svojej zdedenej kultúry. V dominancii architektonického a materiálneho dedičstva (ICCROM Working Group “Heritage and Society”, 2005) sa nemateriálne prejavy tradovania kultúry v 20. storočí niekedy vnímali ako civilizačná príťaž všeobecného progresu a technického pokroku ľudstva. Globálny optimizmus zo zvládnutých technológií rekonštruovania a reštaurovania, založený na záchrane európskych zbierok, nahradila v posledných desaťročiach akási globálna skepsa zo statického nazerania na vzťah súčasníka k prenášaným hodnotám kultúry (*Sustaining Europe’s Cultural Heritage: from research to policy*, 2004). Pritom pripomeňme, že minimálne materiálne kultúrne dedičstvo sa teší asi najlepšej „kondícii“ a „opatere“ v histórii Európy. Inštitúcie, ktoré ho „servisujú“, majú v krajinách Európy vysoký spoločenský kredit. Legislatívna podpora zohráva vo využívaní kultúrneho dedičstva stále významnejšiu úlohu (Deacon, Smeets, 2013). Turizmus a jeho príjmy z kultúrneho dedičstva sa stali hybnou

silou ekonomík v celej mikro/makro škále. Zároveň však vyvolávajú rastúce obavy z krehkej udržateľnosti hodnôt kultúrneho dedičstva. Danielle Sfera prezentoval v septembri 2020 v Lubline¹ prvé analýzy dopadov globálnej pandémie v oblastiach Benátska na vývoj masového turizmu. Prekvapujúco, rapidný pokles turistickej návštevnosti vyvolal hlbinný záujem miestnych zaujímať sa a objavovať v každodennom živote prehliadané a často vytesňované formy živej lokálnej kultúry.

Na kvalitu či kritérium živého dedenia kultúry upozorňujú vedci v rámci vnútornej kritiky v diskusiách o kultúrnom dedičstve (Bitušíková, 2007; Adell, Bendix, Bortolotto, Tauschek, 2015; Brumann, 2014; Danglová, 2007; Waterton, Watson 2013; McCleery, Bowers, 2017), taktiež z prostredia všeobecných vied o kultúre a človeku (Boyd, Richerson, 2005; Bradie, Bouzat, 2015; Cavalli-Sforza, Feldman, 1981; Ovčáčková /Ed./, 2017). Záujem o oživenie (revitalizáciu) drobných, často lokálnych, prejavov kultúry akoby globálne predurčených na vytesnenie, sa vzácné objavujú v spoločenskej praxi, i v dokumentoch podporujúcich ideu kultúrnej diverzity (ICCROM Working Group "Heritage and Society", 2005; Sustaining Europe's Cultural Heritage: from research to policy, 2004). Iniciatívy a výzvy na oživenie vytesneného a zabudnutého v kultúre smerujú aj do nových prostredí. Dôraz sa kladie na uchovanie variability a diverzity, zhodne sa táto klíma pre kultúru považuje za najvhodnejšie podhubie jej udržateľnosti. Aktuálne správy z výskumov vypovedajú o nivelizovaní a strate kontinuity v prenose lokálnych kultúr za posledné polstoročie (Murin, Kandert, 2018), upozorňujú na rozsiahle demografické zmeny v lokálnych populáciách (Gajdoš, 2015; Gajdoš, Pašiak, 2006; Moravanská, 2010). Priestor sa pre etnológov a antropológov vo výskume kultúrneho dedičstva viac otvoril. Výzvou sú možnosti hlbšie objasniť dôsledky straty priameho kontaktu so staršími vrstvami kultúry. Sekundárne sa objasňujú aktuálne spôsoby ne/adaptovania na zmenu, významy variability a nivelizácie, stagnácie a invencie a pod. Výskum kultúrneho dedičstva sa stáva vedecky atraktívnejší, prináša nové zistenia a upúšťa sa v ňom od primárne axiologicky zameraného interpretovania kultúry.

V tejto štúdii prinášame popis východísk a pilotného overenia významu generačného prenosu kultúry pre udržateľnosť lokálnych spoločenstiev. Zdôvodníme nevyhnutnosť podieľania sa všetkých generácií na selekcii, segmentácii a inováciách kultúry. K takto zadefinovaným kritériám bol v rokoch 2018 až 2019 realizovaný overovací výskum vo vybranej lokalite so širším zastúpením foriem kultúrneho dedičstva (Bzovík). Výsledky výskumu sa aplikovali pri stanovení priorít európskeho výskumu kultúrneho dedičstva v iniciatíve Joint Programming Initiative on Cultural Heritage and Global Change (JPI CH).² Arts and Humanities Research Council (AHRC) vytvorila v roku 2019 pracovnú skupinu so zámerom vypracovať inovovanú Strategickú výskumnú agendu (SRIA) k predkladaniu európskych projektov v oblasti výskumu dopadu zmien na kultúrne dedičstvo (JPI CH, 2013). Poznatky z realizovaných výskumov slúžili na zostavenie a pilotné overenie európskej priority výskumu *Kultúrne dedičstvo a meniaci sa kontext*.

1 Dostupné na: [https://www.interreg-central.eu/Content.Node/RUINS/RUINS-II-conference-\(14-15.09.2020\)-PROGRAMME](https://www.interreg-central.eu/Content.Node/RUINS/RUINS-II-conference-(14-15.09.2020)-PROGRAMME) (navštívené 10. 3. 2021).

2 Dostupné na: http://www.e-rihs.eu/wp-content/uploads/2017/06/Sabbioni_IT2.pdf (navštívené 10. 3. 2021).

1. STRATEGICKÁ VÝSKUMNÁ INOVAČNÁ AGENDA (SRIA)

Vypracovanie nových stratégií v oblasti základného a aplikovaného výskumu je dôležitou aktivitou európskych grantových iniciatív a podporných schém pre výskum. Od roku 2010 je takou platformou Spoločná programová iniciatíva pre výskum kultúrneho dedičstva a globálnych zmien (JPI CH). Za posledných desať rokov európske krajiny spojené v konzorciu (Murin, 2013) alokovali na výskum orientovaný na oblasti hmotného, nehmotného a digitálneho dedičstva viac než 40 miliónov eur. Pokiaľ ide o výskumné témy, v šiestich zrealizovaných výzvach bolo financovaných viacero prelomových projektov, k čomu sa konalo niekoľko medzinárodných hodnotiacich podujatí. JPI CH má ambíciu realizovať efektívne riadenie výskumu kultúrneho dedičstva, získalo dlhodobý záväzok spolupráce ministerstiev a výskumných agentúr v 18 členských štátoch EÚ. V desaťročných periódach vytvára strategický program výskumu a viacročný finančný plán jeho podpory s účasťou Európskej komisie.

V roku 2018 JPI CH požiadala britský Arts and Humanities Research Council (AHRC) o zostavenie inovovaného SRIA, k čomu AHRC vytvorila v roku 2019 pracovné skupiny v štyroch prioritných oblastiach výskumu: (1) Reflektívne dedičstvo pre udržateľné spoločenstvá, (2) Udržateľný manažment kultúrneho dedičstva, (3) Kultúrne dedičstvo a meniaci sa kontext a (4) Kultúrne dedičstvo čeliace klimatickej a environmentálnej zmene. Početné pravidelné pracovné stretnutia, ktoré pripravila AHRC, významne prispeli k zdieľaniu spoločného chápania východísk krajín EÚ. Jednotliví zostavovatelia priebežne reportovali ich aktuálnosť, na seminároch prezentovali skutočnú naliehavosť z realizácie pilotných prieskumov. AHRC požiadala riešiteľský tím Univerzity Mateja Bela o reportovanie a overenie témy: generálna transmisia kultúrneho dedičstva v kontexte demografických zmien v rámci rozsiahlejšej témy *Konektivita súčasných populácií s kultúrnym dedičstvom*. Po slede pracovných seminárov AHRC predložila v roku 2020 odbornej verejnosti inovovanú SRIA na pripomienkovanie. Aktuálne zverejnila výsledný strategický dokument k projektovaniu výskumov.³

Pracovná skupina pracovala s týmito základnými teoretickými východiskami:

1.1. Identifikujúca lokálnosť

Stabilné prostredie je považované za jedno zo základných antropologických kritérií udržateľnosti kultúry. Dlhodobým zdieľaním jednotného miesta sa vytvára lokálna kognícia – výberovo organizované vnemy, ktoré sa sekundárne prejavujú v materiálnej a nemateriálnej kultúre (Shore, 1996; Quinn, Holland, 2012), dlhodobo sa vytvára lokálna epistemológia – lokálny výklad javov príznačných pre konkrétne deje (Stoffle, Minnis, 2008). Pre kultúru lokálnych spoločenstiev sú dlhodobo dôležité tie vnemy, ktoré spúšťajú spoločné podnetové činitele. Vo vytváraní kultúry zohrávajú dôležitý význam kontexty figúr (tvaru, morfológie, pozadia) lokality, frekvencia nevyhnutných interakcií s prostredím, intenzita a trvanie, v ktorom členovia spoločenstva trávili denný čas vo vzájomných interakciách a v interakciách s prostredím. Takto sa vytvára v kultúre teritoriálna príznačnosť, jedna z dimenzií, ktorá identifikuje jednotlivca a spo-

3 Dostupné na: <http://jpi-ch.eu/2020/09/strategic-research-and-innovation-agenda-2020-sria-final-version-of-the-updated-jpi-ch-sria-published/> (navštívené 10. 3. 2021).

ločenstvo. Na ňu nadväzujú teórie zohľadňujúce naviazanosť kultúr a spoločností na prostredie, pomenávajú významy, ktoré vytvára prostredie pre lokálne spoločenstvá (Krauss, 2018; Milton, 1997).

Prostredie formuje pocity súdržnosti, spolupatričnosti, v lokálnom spoločenstve sa vyjadrujú v podobnostiach v kolektívnom konaní. Inšpiratívne pre vedu sú diskusie o rozšírenom a niekedy aj veľmi voľnom nakladaní s termínom identita (Brubaker, Cooper, 2000), ktorým sa zotierajú jej „tvrdšie“ a „mäkšie“ sémantické odtiene. Teritoriálna príznačnosť má v kultúrach lokálnych spoločenstiev rozdielnu váhu. Možno by sme v súvislosti s lokálnou identitou európskych kultúr mali viac hovoriť ako o lokálnej identifikácii. Je to voľnejšia kategória, ktorá je aj v čase rozsiahlej mobility v rozličných regiónoch bežne empiricky doložitelná. Avšak vzhľadom na existujúcu a žiadanú vnútornú koherentnosť lokálnych kultúr používame aj „silnejšie“ znejúci termín lokálna identita.

Primordialistický, esencialistický spôsob považuje kultúrnu identitu za samozrejmu a zafixovanú danosť, produkt zdedenej skúsenosti. Je to ručenie za určitú kultúrnu kvalitu svojho spoločenstva, ktorá môže byť určitým rastrom vnímania sveta (Danglová, 2006). Obsahy identít sa menia, variujú, ich výklad závisí od konkrétnej situácie. V tradičných spoločenstvách odľahlých oblastí Európy sú prejavy primordialistického spôsobu myslenia a konania viac prítomné (Pulgar, Haudry de Saucy, 2017). Afinitné väzy malých spoločenstiev, jazyk či dialekt, zvyky a hodnoty sú zjavné aj na slovenskom vidieku, predovšetkým v kohéznejších, uzavretejších, tradičnejšie orientovaných lokálnych spoločenstvách (Danglová, 2011).

1.2. Adaptabilita a vnímanosť k zmenám

Opúšťanie teritórií osídľovaných ľudskými populáciami je priebežný jav všetkých kultúr. Všeobecným trendom posledných desaťročí, a to nielen v Európe, je opúšťanie krajiny (MacDonald, Crabtree, Wiesinger, Dax, Stamou, Fleury, Gutierrez Lazpita, Gibon, 2000) a migrácie obyvateľstva do industriálnych centier (Feranec, Jaffrain, Soukup, Hazeu, 2010). Dlhodobé monitorovania vývoja európskej krajiny a získané dáta (Gerard, Petit, Smith, Thomson, Brown, Manchester, Wadsworth, Bugar et al., 2010) jasne vypovedajú o opúšťaní takmer celých regiónov, ktoré historicky vytvárali identifikujúce prostredia európskych etník a ich lokálnych spoločenstiev (Lieskovský, Bezák, Špulerová, Lieskovský, Koleda, Dobrovodská, Bürgi, Gimmi, 2015). V Európe dlhodobo poukazujú na pretrvávajúci jav starnutia európskej populácie a vyľudňovania regiónov odchodom mladej generácie do industriálnych a mestských centier regiónov Európy. Vytrácajú sa tak nasledovaniahodné príklady dlhodobých koadaptácií kultúry s prostredím (Bocánová, 2017).

Dochované obsahy lokálnej kultúry majú pre súčasníkov adaptačnú hodnotu a významne sa navyšujú vtedy, keď sa inovuje ich funkcia. Tým, že myslenie lokálnych spoločenstiev sa vytváralo na iných epistemologických základoch, vytvorilo možné špecifické predikcie k udržateľnosti. Vo výskume kultúrneho dedičstva a dedičnosti kultúry môžeme rozpoznávať záujem o zaznamenávanie konzekvencií z oslabovania adaptability. Antropologické postoje v tejto téme reflektujú základné zistenia, že so spoznávanou rôznorodosťou adaptácií človeka rastú možnosti všeobecnej udržateľnosti kultúr (Steward, 1955; Dyson-Hudson, Little, 1983). Kultúrne adaptácie sú antropológmi považované za evolučne dôležitejšie, ako technologické adaptácie. Môžeme to zdôvodniť tým, že v kultúrach ľudských spoločenstiev sa vytvárajú komplikovane a dlhodobo.

Zvládnutou adaptáciou sa vytvárajú systémy klasifikácií a symbolických referencií, sú vystavené selekciám pri každodennom kontakte s meniacim sa prostredím. Takto overované normatívy odolnosti voči zmenám sú základom vnútorného sveta lokálnych spoločenstiev, sú obsiahnuté v tradíciách a transmitujú v symboloch.

1.3. Udržateľnosť lokálnej kultúry v generáciách

Zmena vo forme prenosu kultúry (kontaktne *versus* technicky) sa zdá byť zásadnou a pri uchovávaní kultúrneho dedičstva sa vysoko hodnotí presnosť a všeobecná dostupnosť transmitovania kultúrnych obsahov. Kvalitami, ktoré sa však oceňujú v evolúcii kultúry, sú prispôsobivosť, výber, segmentácia a obmena. Dynamika prenosu má aj regionálne či lokálne špecifické vývojové niky. Menia sa v závislosti na vývinových cestách jednotlivých spoločenstiev, odlišných od hlavných prúdov globálnej kultúry. Slovenskí etnológovia upozorňujú napríklad na význam tzv. obkročnej komunikácie pri vytváraní tradície, prenosu hodnôt od starých rodičov na generáciu vnúčať (Hlôšková, 2000; Feglová, 2002). Takto sa prenášajú jedinečné formy kultúrneho dedičstva a sú úzko spojené s viacgeneračným rodinným prostredím.

Téma prenosu kultúry zaujíma významný diskusný priestor nielen v antropologických vedách. K modelom distribúcie kultúrnych javov by sme preto našli mnohé ďalšie teoretické koncepcie, čo môžeme objasniť jednoduchým konštatovaním, že téma prenosu kultúry je príťažlivá. Deje sa vo všetkých historických, sociálnych a geografických kontextoch. V aktuálnej vedeckej diskusii však dva smery prevažujú, majú takmer paradigmatickú hodnotu. Na jednej strane sú poznatky, ktoré kultúrnu transmisii vidia v podobnostiach s genetickým prenosom, ako súčasť či analógiu k biologickej reprodukcii (Boyd, Richerson, 2005; Bradie, Bouzat, 2015; Mesoudi, 2015). Na strane druhej sú tie, ktoré sa bránia redukcionistickému poňatiu (Fantini, 2017) a snažia sa vidieť prenos znakov kultúry v kontextoch (Engel, 1999; Ngo, 2008). Všeobecne sa však za základ prenosu kultúry považujú dva módy: vnútrogeneračný (horizontálny) a medzigeneračný (vertikálny).

Aby kultúra neuviazla v čase, oba módy kultúrnej transmisie sa striedajú. Striedanie rýchlych a pomalých módov umožňuje schopnosť spoločenstva reagovať na zmeny v prostredí a akulturovať sa (Tindall, 1976). Je to všeobecný rys kultúrnej transmisie a tvorí aj súčasť teoretického zdôvodnenia existencie menších kompaktných spoločenstiev, akými lokálne spoločenstvá sú. Menšie spoločenstvá potom úspešnejšie hromadia kultúrne špecifické prvky v čase, priebežne ich selektujú a určitý čas ich v relatívnych komplexnostiach transmitujú (Cavalli-Sforza, Feldman, 1981). Takto vnímaná komplexnosť kultúrneho prenosu odkazuje na optimálny stav, keď je horizontálny a vertikálny prenos vzájomne prepojený a funguje v podobnom, vzájomne sa dopĺňujúcim odovzdávaní kultúrnych obsahov.

Vzájomné dopĺňanie spĺňa dve funkcie kultúry. Vertikálnou transmisiou sa lokálna kultúra stabilizuje a postupne sa vytvárajú vzory a typy. Horizontálnym prenosom sa získavajú nové kultúrne informácie, kultúra sa stáva dynamickejšia. Kontinuita spoločenstva sa odzrkadľuje v tom, či sa podarí lokálnemu spoločenstvu na jednej strane uchovať stabilizujúce prvky a na strane druhej adaptovať nové prvky. To sa deje s rôznou úspešnosťou, čoho dôsledkom sú rozdiely vo vývine lokálnych spoločenstiev. V určitom období v každom spoločenstve prevažuje vertikálny prenos a spoločenstvo sa stabilizuje. To so sebou nesie riziko stagnácie, či zániku. V niektorých obdobiach pre-

važuje horizontálny prenos, ktorým sa lokálne spoločenstvo snaží reagovať na nové zmeny. Nie je zriedkavé, že keď niektorý mód prevažuje, signalizuje to pozvoľný rozpad štruktúry lokálneho spoločenstva a jeho následnú stagnáciu.

Skúmať kultúrne dedičstvo neznamená, že je potrebné výlučne sa zamerať na vertikálne módy transmisie. Pre šírenie lokálnej kultúry je vždy prínosné, že v nej existujú jednotlivci i generácie, ktorých výnimočnosť spočíva na základe nadobudnutia exkluzívnych, a pre lokálne spoločenstvo potrebných informácií a vedomostí. Ich význam rastie v čase, keď sa kontexty lokálnosti v kultúre vytesňujú z kolektívnej pamäti spoločenstva a všeobecne dochádza k regresu kultúry. Na znovuoživenie obsahov kultúrneho dedičstva takmer výlučne slúži horizontálny mód. Z etnografických výskumov na Slovensku máme dostatok príkladov, ako sa dá cez výnimočných nositeľov (memeticky *vehiklov*, kultúrno-fylogeneticky *replikantov*) kultúry pomerne úspešne revitalizovať a následne udržať lokálna kultúra.

2. PILOTNÉ OVERENIE VÝCHODÍSK

Aby sa preukázala priama spojitosť uvedených všeobecných východísk s lokalitami s významne zastúpenými prvkami kultúrneho dedičstva, súčasťou metodiky stanovenia priorít výskumu je kritérium pilotného overenia východísk. Terénni výskumníci Univerzity Mateja Bela⁴ vykonali v mesiaci marec 2018 pilotné zisťovanie vzťahu lokálneho spoločenstva ku kultúrnemu dedičstvu vo vybranej lokalite Bzovík. Ich snahou bolo realizovať nielen synchronný prieskum oprávnenosti východísk, ale výhľadovo preskúmať potenciál kultúrneho dedičstva v krátkodobom horizonte troch generácií. Po empirickom overení východísk boli výsledky terénneho prieskumu prezentované v októbri 2019 na pracovnom seminári AHRC v Londýne.

2.1. Výber lokality

Bezprostredné okolie Bzovíka (okres Krupina, región Hont) patrí k menej urbanizovaným častiam Slovenska.⁵ Takéto obce v zónach doslova depopulačných s prirodzeným úbytkom obyvateľov, pasívnym migračným saldom či globálnym poklesom počtu obyvateľov sa nachádzajú najmä na severovýchode a na juhu stredného Slovenska. Populácie týchto obcí sú málo početné, starnú a postupne vymierajú. Sídelnú štruktúru regiónu Hont možno charakterizovať ako výrazne rozdrobenú, s veľkým podielom malých obcí. Malé obce sa nachádzajú najmä v dvoch oblastiach, na juhu stredného Slovenska (Juhoslovenská kotlina), kde geograficky Bzovík práve patrí. Ide o súvislé územie obcí okresov Veľký Krtíš a Krupina. V druhej polovici 20. storočia v období industrializácie a družstevného poľnohospodárstva sa región orientoval na strojársku a poľnohospodársku výrobu veľkých podnikov s centrálnym plánovaním. Počas reštrukturalizácie centrálnej ekonomiky koncom 20. storočia v malých obciach zväčša takmer vymizli akékoľvek ekonomické aktivity, tradičné možnosti zamestnať sa v primárnom sektore, v poľnohospo-

4 Nikola Sventeková, Kristína Krajníková, Monika Belicová, Dagmara Majerová, Peter Kačenák, Ivan Souček, Ivan Murin.

5 Počet obyvateľov okresu Krupina k 31. 12. 2014 bol 22 636 s hustotou zaľudnenia 39 obyvateľov/km².

dárstve či v lesnom hospodárstve sa výrazne zredukovali. V nerozvojových podmienkach samotných obcí ľudia často podliehajú izolácii, badateľný je pokles ich participácie na správe a riadení obce. Tento stav má cyklický priebeh, zapríčiňuje zvýšený odchod najmä mladých ľudí z regiónu, znižuje sa pôrodnosť a narastá podiel starších obyvateľov.

Na overenie východísk boli využité kvalitatívne a kvantitatívne údaje z rozhovorov a z cross-culture štandardizovaného dotazníka distribuovaného vo vzorke 1000 obyvateľov obce Bzovík. Cieľom dotazníka bolo získať údaje týkajúce sa vzťahu miestneho obyvateľstva k miestnemu kultúrnemu dedičstvu a ich postojov k jeho udržiavaniu. Prieskum sa okrem toho zameriaval na vnímanie kultúrnych udalostí vo všeobecnosti, na hodnoty, ktoré lokálna populácia pripisuje kultúre a na zistenie významu zachovania miestnej kultúry pre budúce generácie.

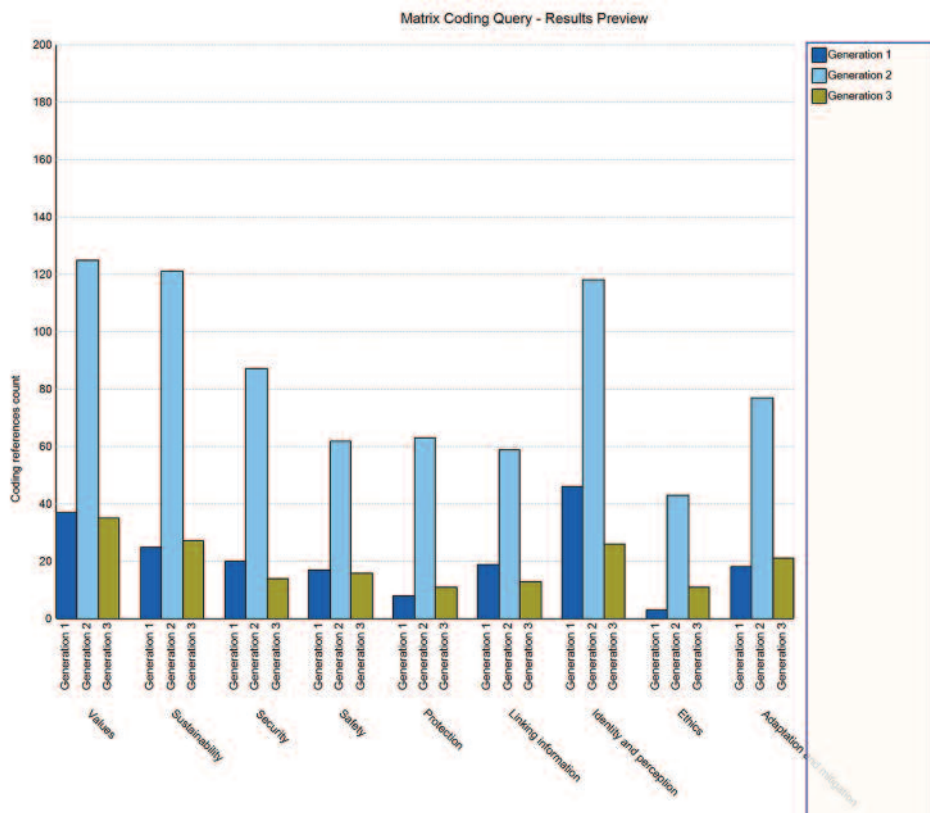
2.2 Dotazník, interview a kódovanie dát

Terénne zistenia z pozorovaní, interview a dotazníkov boli vnesené do kvalit/kvantit QDAS systému, zobrazované boli v uzloch a následne bola vytvorená poznatková štruktúra. Verifikáciou a trianguláciou sa overila korektnosť a validita zaznamenávania, vzájomná logická prepojenosť a ukotvenosť východísk (LeCompte, Schensul, 2013; Schensul, LeCompte, 2016; Murin, Midula, 2018). *Dotazník* obsahoval 5 základných sondážnych otázok. Na prieskume sa zúčastnilo 384 respondentov – 214 mužov a 170 žien. Väčšina z nich bola vo veku od 18 do 65 rokov so základným vzdelaním (115) alebo stredoškolským vzdelaním (206). Otázok bolo 5, boli rozosielené prostredníctvom miestnych anketárov, odpovede boli anonymné. Vytvorenie kódovacieho listu a objektivizované *kódovanie* bolo použité pri práci s poznatkovými uzlami a na rozpoznávanie zhody aj v „kvalitatívnych poznatkoch“, skrytých pod povrchom kvantifikujúcich dát. Tím tvorili: metodológ – zostavenie výskumného dizajnu a kódovacej schémy, výskumníci a anketári – získavanie dát a informácií, nezávislí kóderi podľa zamerania východísk. V každej fáze kódovania sa použilo verifikovanie zhody kódovania jednotlivými kódermi.⁶

Po získaní terénnych dát a informácií sa kodovali informácie o rozoznávaní, ako sa lokálne spoločenstvo mení, aké konzekvencie vyplývajú pre kultúrne dedičstvo, čo si lokálne spoločenstvá predstavujú pod označením „naše dedičstvo“, aké sú voľby pre takéto označenie a ako sa generačne zobrazujú.

V štyroch kódoch sme overovali aktuálnosť východísk SRIA. V kóde *Hodnoty* (1) sme zaznamenávali informácie o tom, ako sa zvyšuje pochopenie dôležitosti kultúrneho dedičstva, aký je význam (ako pre jednotlivcov, tak aj pre komunity) variabilnosti prejavov kultúrneho dedičstva. Rozpoznávali sme kultúrne hodnoty vlastné (imanentné) kultúrnemu javu, ako aj hodnoty spoločensky a ekonomicky zdôvodniteľné. V kóde *Identita a vnímanie* (2) boli obsiahnuté zistenia o spôsoboch, ako sú prepojené lokálne spoločenstvá s kultúrnym dedičstvom. Preskúmavali sa príležitosti, ktoré vedú k revitalizácii, berúc do úvahy rôzne formy kultúrneho dedičstva.

6 Kódovací list obsahoval 9 kódov, z toho 4 kódy priamo k overeniu východísk a 6 základných komponentov kódu: názov a značka kódov, stručnú definíciu kódov, úplnú definíciu kódov, odporúčenie, kedy sa kód používa, odporúčenie, kedy sa kód nepoužíva a príklady použitia kódu (Macqueen, Kay, Milstein, McLellan-Lemal, 1998). Výsledky sa vyhodnocovali a vkladali do tabuľky (Obr. 1), uviedol sa *n* počet terénnych primárnych dokumentov v hermeneutickej jednotke a *K* počet kódov. Zhoda kóderov sa vyjadřila pomocou *kappa koeficientu* (Hendl, 2006: 322–323).

Obr. 1. Kvantifikujúce zobrazenie generačných postojov k lokálnemu kultúrnemu dedičstvu

Pomocou interview sme získali poznatky o spôsoboch, ako ľudia získavajú a rozširujú vedomosti, tvoriace ich kultúrnu pamäť. Pre východiská udržateľnosti lokálnej kultúry boli rozpoznávané sociálne, hospodárske a environmentálne limity. Osobitne sme skúmali dopady demografických zmien (generácie) a závislosť starnutia populácie. V kóde *Udržateľnosť* (3) sme zhromažďovali zistenia, ako je kultúra prenášaná, transmitovaná. Cieľom bolo preskúmať, ako proporčne sú módy využívané pri prenose, selektovaní, segmentácii a inovovaní lokálnej kultúry (prenos horizontálny, vertikálny a nepriamy). Vo štvrtom kóde *Prispôsobovanie a zmeny* (4) sa označovali informácie o tom, ako ľudia chápu súčasné zmeny a aké dôsledky vidia pre kultúrne dedičstvo. V rozhovoroch boli otázky, ako môžeme ochraňovať hodnoty kultúrneho dedičstva a aké sú miestne možnosti zabrániť prípadnému regresu.

3. KULTÚRNE DEDIČSTVO A DEMOGRAFICKÉ ZMENY

Význam generačného zdieľania kultúry v lokálnych spoločenstvách pre uchovávanie kultúrneho dedičstva chápeme tak, že (1) čím kompaktnejšie ľudia žijú a (2) čím dlhodobejšie zdieľajú podobné kontexty prostredia, tým (3) môžeme v kultúre rozpoznať väčší počet spoločných (invariantných) kultúrnych prvkov. Nové generácie inovujú

kultúru, spôsobujú aj kolísanie miery takýchto jednotiacich kultúrnych prvkov, usadením sa v spoločnom priestore však stabilizujú spoločný jednotiaci základ lokálnej kultúry. Takto na staršie, dávnejšie stabilizované prvky kultúry priebežne pôsobia difúzie nových či staronových kultúrnych prvkov a lokálna kultúra sa segmentuje. Východiskom udržateľnosti kultúry je, keď sa na kontinuálnych procesoch triedenia, selekcie, inovácie a stabilizácie kultúry optimálne podieľa širšie lokálne spoločenstvo. Poklesom početnosti členov spoločenstiev dochádza k zmenám a čiastočnej stagnácii v distribúcii kultúry. Z výskumov slovenských etnológov v Honte (Švecová, 1975; Botiková, 2016; Voľanská, Majo, 2016) môžeme odvodiť, že každá zmena počtu členov lokálneho spoločenstva prináša zmeny vo vývoji lokálnej kultúry. Predbežne môžeme vysloviť hypotézu, že vyššou početnosťou členov lokálneho spoločenstva narastá variabilita lokálnej kultúry a nižšou početnosťou sa zrýchľujú procesy triedenia a selekcie kultúry.

Na základe teoretických východísk a pilotného overovania indikátorov zmien môžeme vyjadriť niektoré stanoviská k ďalšiemu projektovaniu výskumu kultúrneho dedičstva v európskom výskumnom priestore. Naše zistenia poukazujú na všeobecnú krehkosť lokálnych spoločenstiev, ktoré nedokážu dlhodobo odolávať dôsledkom depopulácie spôsobených demografickou zmenou. V krátkom čase zmenené demografické, priestorové a reprodukčné správanie vyvoláva stratu vitality spoločenstiev a vyprázdňovanie historickej kultúrnej krajiny (Špulerová, Bezák, Dobrovodská, Lieskovský, Štefunková, 2014). Spre-vádzajú ho zásadné zmeny v prenose kultúry a to (1) prevaha vnútrogeneračnej percepcie kultúry, (2) pokles variability a inovácie lokálnej kultúry, (3) vytváranie plávajúcich medzier v kolektívnej pamäti spoločenstva a (4) vytváranie prázdnych kultúrno-priestorových ník. Všeobecne môžeme na rozrastajúcich sa perifériách zaznamenať regres živej kultúry.

V regióne Hont sme pritom mohli skúmať dopady nielen starnutia populácie v dôsledku aktuálneho prirodzeného úbytku, ale aj dopadov reduktívneho správania sa v minulosti. Niektoré poznatky z takého maladaptatívneho správania by sa mohli ďalším preskúmaním zovšeobecniť na oblasť kultúrneho dedičstva, či teórie dedenia kultúry všeobecne. Regres spoločenstiev má za následok vytrácanie znalostí lokálneho súžitia a interakcií s prostredím, ktoré kultúra formovala. Rekreačným a sezónnym obývaním vyľudňujúcich sa sídiel dochádza k sanácii lokálnej kultúry len sťažka. Zásadne sa však menia obsahy kolektívnej pamäti nového lokálneho spoločenstva. Vytesnené sú predovšetkým kultúrne adaptačné postupy a normatívy denného súžitia s prostredím.

3.1. Ohrozené kritérium konektivity a kontinuity

Symbolické významy kultúry sa vytvárajú v myslení, konaní a v komunikácii príbuzného počtu ľudí. Táto logika spoločenstiev prirodzenej početnosti sa vytvára v úzkej interakcii trvania času a stability prostredia. Vo významoch sa odzrkadľujú spoločné postoje, odozvy na podnety prostredia. Sú v kultúre všadeprítomné. Niektoré vnímame, rozoznávame a dekodujeme ľahko, niektoré zložitejšie, iné vôbec. Ich percepcia si kladie kritérium verejného vo verejnom, teda externom svete objektívnej reality. Zanikáním obsahov, čo je v menších spoločenstvách veľmi časté zabúdaním, vytesnením vzhľadom na historický odstup od aktuálnosti alebo neznalosti kontextu, sa môžu stať nedekodovateľné.

Pri výskume kultúrneho dedičstva upozorňujeme na zásadný význam lokálnych spoločenstiev vo vytváraní lokálnych konfigurácií kultúrnych javov. Tie umožňujú jednot-

livcom kontinuálne sa adaptovať, integrovať a identifikovať so spoločenstvom, s ktorým bezprostredne zdieľajú spoločný priestor. Vnútna, denná konektivita členov lokálnych spoločenstiev spôsobuje, že sa vytvára distributívny model kultúry (Rodseth, 1998). Jeho dynamika sa odvodzuje od narastajúcej miery porozumenia a spoločného zdieľania významov kultúry v jej konkrétnych formách, prehovoroch, znalostiach či konaniach. Preto je potrebné vitalitu a dynamiku lokálnej kultúry etnograficky zaznamenávať a vyjadrovať, napríklad aj v kvantitatívnych ukazovateľoch variability a rozptylu.

Javy kultúrneho dedičstva majú rôzne časopriestorové ohraničenie. Za lokálne príznačné môžeme považovať spoločné jadro spoločenstvom zdieľaných kultúrnych významov, teda presah priestorového distribuovania významu a spoločne vysvetľujúcich súvislostí historického kontextu lokálnej kultúry. Individuálny príklon, preferovanie či naopak zdieľanie týchto významov v lokálnom spoločenstve často súvisí s rôznou mierou jednoty a stability spoločenstva. V konkrétnom čase môžeme zaznamenávať a študovať určitý stav distribúcie kultúry. Ukazovateľmi bývajú intenzita výmeny kultúrnych informácií a spôsoby, akými sa lokálna kultúra transmittuje.

3.2. Problém prázdnych miest

Lokalizácia spoločenstva v konkrétnom geografickom priestore je prirodzeným podnetom pre tvorenie osobitých kultúrnych významov. Poznatky lokálneho spoločenstva fixované v lokálnej kolektívnej, individuálnej a dnes aj technickej pamäti sú ich databázou. Distribuujú sa v súvislosti so zmenami, ktoré s umiestnením lokality súvisia. Pokiaľ dôjde k zmene lokalizácie členov spoločenstva, napríklad vysťahovaním či poklesom populácie, všeobecné rozpoznávanie významov klesá. Nepriamo sprostredkované informácie z technických databáz či vedomosti nadobúdané inou skúsenosťou (Rogoff, 2003) sú voči lokálnym poznatkom kultúrne menej stabilné.

Diskusia antropológov a environmentalistov o demografickej vyváženosti prostredia, kontinuity kultúrnych normatívov získaných v dlhodobých adaptáciách ľudských komunít, v lokálnom i globálnom pohľade majú živú odozvu v diskusiách o projektovaní kultúrneho dedičstva (Smith, Agakawa, 2009; Smith, 2006; Stefano, Davis, 2017). Preciťovanie prázdneho miesta – niky v natívnej populácii narastá. Ich postoje, epistemológia priamych percipientov prostredia sa berie čoraz viac do úvahy vo verejných politikách. Kritérium dobrého života na dobrom mieste je dobre obsiahnutá v etnografiách výskumníkov. Priestorová nika, tak ako sa to preukázalo v pilotnom overovaní, súvisí s mentálnym a symbolickým prázdnom (Giller, 1984). Z toho pohľadu dochádza k vzájomnému prestupovaniu „ník“, čím je problematika lokality, miesta alebo „niky“ mnohovrstevná (Farina, Johnson, Turner, Belgrano, 2003). Populačná prázdnota dotvára niku psychosomatického pocitu z prázdneho, neobývaného či vyprázdneného prostredia.

Strata priestoru a kultúry podnecuje zmeny v symbolickom a hodnotovom myslení vo vyludňujúcich sa prostrediach v kultúrne-historických regiónoch Európy. Charakteristickým pre tieto oblasti sa takto stáva rastúci sentiment plný nekritického historicizmu, zaplnený odvolávaním sa do minulého ideálneho či idealizovaného sveta. Pri revitalizácii miesta dokážu jednotlivci motivovať ostatných k zmene prístupu k zdanlivo strateným hodnotám. Zo štúdií etnológov vieme, že revitalizácia miesta oživuje prejavy duchovnej kultúry a naopak (Stoffle, Stoffle, Sjolander-Lindqvist, 2013; Košťálová, 2013). Týmto aktivitám načúva čoraz väčší počet ľudí z industriálneho a urbanizovaného prostredia.

Domnievame sa, že revitalizačné aktivity môžu zaháňať určitú priestorovo-krajinnú tieseň. Otázkou zostáva, ako budú súznieť podoby narastajúcej presýtenosti sociálneho priestoru veľkomiest s priestormi čoraz viac sa vyprázdňujúcej kultúrnej krajiny (Livi-Bacci, 2000).

DISKUSIA A ZÁVER

Pracovná skupina pre SRIA *Kultúrne dedičstvo a meniaci sa kontext* v roku 2020 vypracovala výskumné rámce priorít JPI CH na nasledujúce projektové obdobie 10 rokov. Predpokladá, že európske výskumné konzorciá by mohli v nasledujúcich rokoch priniesť viac poznatkov, zameraných na objasnenie procesov dedenia, uchovávaní a vitality kultúry v lokálnych spoločenstvách. Prepojením základného a aplikovaného výskumu by sa mohlo rozpoznať, ktoré stratégie a príklady umožňujú alebo neumožňujú súčasníkom byť „v spojení“ so svojim kultúrnym dedičstvom. Všeobecne sú lokálne spoločenstvá považované za vysoko zainteresovanú skupinu percipientov výskumu kultúrneho dedičstva. V rozhodovacom procese politik sa ich úloha niekedy obmedzuje na „informovanosť“ namiesto ich účasti. Na mnohých rozhodovacích úrovniach spravovania verejných vecí sa niekedy s dešpektom vylučujú ich natívne získané spôsoby poznania a lokálna epistemológia kultúrnych javov.

Javí sa, že pre antropológov a etnológov môže byť výskum kultúrneho dedičstva v lokálnych spoločenstvách v nasledujúcich rokoch zásadný nielen pri objasňovaní procesov dedenia kultúry. Tak môžeme lepšie pochopiť našu spoločnú minulosť a následne predikovať dopady zrýchľujúcich sa nielen demografických zmien, keďže zásadne ovplyvňujú vnímanie kultúrneho dedičstva. Pre udržateľnosť lokalít má živý kontakt s vlastnou kultúrou veľký význam.

V návrhoch sa upriamujeme na dokumentovanie prejavov kultúrnej vitality a spôsobov revitalizácie. Z pohľadu očakávaného širšieho zapojenia sa vied o človeku do výskumu kultúrneho dedičstva vedecká obec očakáva, že budeme musieť všeobecne viac spoločne diskutovať, a to nielen o nasledujúcich odporúčaniach pracovných skupín AHRC:

- a) Kriticky posúdiť existujúcu paradigmu a prevažujúce naratívy, týkajúce sa kultúrneho dedičstva berúc do úvahy dopady všeobecného poznania vo vedách.
- b) Preskúmať, aký tlak vyvolávajú aktuálne zmeny: globalizácia, urbanizácia, industrializácia, meniace sa prostredie na periférne oblasti, kultúrnu krajinu a miestne tradície.
- c) Rozpoznať dopady geografickej mobility a vyludňovania európskych regiónov prostredníctvom zmien v kultúrnom dedičstve.
- d) Zlepšiť naše poznatky o migrácii prostredníctvom výskumu dedičstva menších a akulturácie migrantov vrátane demografických zmien, spôsobených konfliktmi a hromadnou environmentálnou migráciou.
- e) Globalizovať výskumné metódy a prístupy s cieľom lepšie pochopiť procesy kultúry.

- Brumann, C. (2014). Heritage agnosticism: a third path for the study of cultural heritage. *Social Anthropology*, 22(3), 173–188.
- Adell, N., Bendix, R., Bortolotto, C., Tauschek, M. (2015). *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Bitušíková, A. (2007). *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku*. Bratislava: Bratia Sabovci.
- Bocánová, M. (2017). Possibilities and forms of adaptation of socially and economically excluded inhabitants living in town outskirts into the majority society (an example from Trnava). *Národopisná revue*, 27(2), 114–127.
- Botiková, M. (2016). Reproductive behaviour in the first half of the 20th century “one-childs” regions. *Slovenský národopis*, 64(4), 486–499.
- Boyd, R., Richerson, P. (2005). *The Origin and Evolution of Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Bradie, M., Bouzat, J. (2015). Patterns and Processes in Cultural Evolution. *Evolution Biology*, 43, 516–530.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society*, 29, 1–47, <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>.
- Cavalli-Sforza, L. L., Feldman, M. W. (1981). Cultural transmission for a continuous trait. In: *Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach*. Princeton: Princeton University Press (s. 346–351).
- Danglová, O. (2006). Lokálne kontexty identity. In: V. Krivý, O. Danglová (Eds.): *Svet mnohých „MY a ONI“*. Bratislava: Centrum excelentnosti SAV (s. 105–185).
- Danglová, O. (2007). Lokálna identita a lokálny rozvoj. Príklady zo slovenského vidieka. In: Z. Beňušková, O. Danglová (Eds.), *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*. Bratislava: Ústav etnológie SAV (s. 115–128).
- Danglová, O. (2011). Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií štyroch slovenských obcí. *Národopisná revue*, 21(2), 93–102.
- Deacon, H., Smeets, R. (2013). Authenticity, Value and Community Involvement in Heritage Management under the World Heritage and Intangible Heritage Conventions. *Heritage and Society*, 6(2), 129–143.
- Dyson-Hudson, R., Little, M. A. (1983). *Re-thinking human adaptation: biological and cultural models*. Boulder: Westview Press.
- Engel, S. (1999). *Context is Everything: the nature of memory*. Princeton.
- Fantini, B. (2017). *Anthropology and Reductionism. Reflections about DNA studies, reductionism and the role of Anthropology*. https://www.academia.edu/18676322/Anthropology_and_Reductionism_Anthropology_and_Reductionism_Reflections_about_DNA_studies_reductionism_and_the_role_of_Anthropology_Reflections_about_DNA_studies_reductionism_and_the_role_of_Anthropology (navštívené 31. 1. 2017).
- Farina, A., Johnson, A. R., Turner, S. J., Belgrano, A. (2003). ‘Full’ world versus ‘empty’ world paradigm at the time of globalisation. *Ecological Economics*, 45(1), 11–18.
- Feglová, V. (2002). K zmenám starorodičovských rolí v súčasnom urbánnom prostredí. In: I. Chorvát (Ed.), *Premeny rodiny v urbánnom prostredí*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela (s. 94–101).
- Feranec, J., Jaffrain, G., Soukup, T., Hazeu, G. (2010). Determining changes and flows in European landscapes 1990–2000 using CORINE land cover data. *Applied Geography*, 30(1), 19–35.
- Gajdoš, P. (2015). *Ako sa mení vidiek na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Gajdoš, P., Pašiak, J. (2006). *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV: UNESCO NK MOST.
- Gerard, F., Petit, S., Smith, G., Thomson, A., Brown, N., Manchester, S., Wadsworth, R., Bugar, G. et al. (2010). Land cover change in Europe between 1950 and 2000 determined employing aerial photography. *Progress in Physical Geography*, 34(2), 183–205.
- Giller, P. S. (1984). Niche theory. In: P. S. Giller: *Community Structure and the Niche*. Dordrecht: Springer (s. 8–21).
- Hendl, J. (2006). *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.

- Hlôšková, H. (2000). Problematika medzige-neračnej transmisie z pohľadu etnológie. (K výsledkom štúdia problematiky v slovenskej etnológii). In: H. Hlôšková (Ed.), *Tradičná kultúra a generácie*, Bratislava: Ústav etnológie SAV (s. 7–17).
- ICCROM Working Group "Heritage and Society" (2005). Definition of Cultural Heritage. References to documents in history. UNESCO. Editor Jukka Jokilehto. 15. January 2005. http://cif.icomos.org/pdf_docs/Documents%20on%20line/Heritage%20definitions.pdf (navštívené 1. 12. 2014).
- JPI Cultural Heritage and Global Change (2013). "Strategic Research Agenda". JPI on Cultural Heritage. MIBAC, Italy. 2013. <http://www.jpi-culturalheritage.eu/wp-content/uploads/SRA-last-version.pdf> (navštívené 6. 6. 2014).
- Košťalová, K. (2013). Revitalizácia tradičnej kultúry vidieka v procesoch globalizácie. In: Z. Krišková (Ed.), *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*, Krakov: Spoločnosť Slovákov v Poľsku (s. 59–74).
- Krauss, W. (2018). The anthropology of post-environmental landscapes. In: P. Howard, I. Thompson, E. Waterton, *The Routledge Companion to Landscape Studies. 2nd New edition*, Taylor & Francis Ltd. (s. 76–86).
- LeCompte, M. D., Schensul, J. J. (2013). *Analysis and Interpretation of ethnographic data. A Mixed Methods Approach*. Plymouth: AltaMira Press.
- Lieskovský, J., Bezák, P., Špulerová, J., Lieskovský, T., Koleda, P., Dobrovodská, M., Bürgi, M., Gimmi, U. (2015). The abandonment of traditional agricultural landscape in Slovakia – Analysis of extent and driving forces. *Journal of Rural Studies*, 37, 75–84.
- Livi-Bacci, M. (2000). *The population of Europe*. Malden: Basil Blackwell.
- MacDonald, D., Crabtree, J. R., Wiesinger, G., Dax, T., Stamou, N., Fleury, P., Gutierrez Lazpita, J., Gibon, A. (2000). Agricultural abandonment in mountain areas of Europe: Environmental consequences and policy response. *Journal of Environmental Management*, 59, 47–69.
- Macqueen, K., McLellan-Lemal, E., Kay, K., Milstein, B. (1998). Codebook development for team-based qualitative analysis. *Field Methods*, 10(2), 31–36.
- McCleery, A., Bowers, J. (2017). Documenting and safeguarding intangible cultural heritage. Creating an inventory. In: M. L. Stefano, P. Davis, *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, London and New York: Routledge (s. 185–201).
- Mesoudi, A. (2015). Cultural Evolution: A Review of Theory, Findings and Controversies. *Evolution Biology*, 43, 481–497.
- Milton, K. (1997). *Ecologies: Anthropology, Culture and the Environment*. London: Blackwell Publishers.
- Moravanská, K. (2010). Suburbanizácia na Slovensku a jej dosahy na vidiecke spoločenstvá. In: V. Ira, P. Podolák (Eds.), *Sídlná štruktúra Slovenska (diferenciácie v čase a priestore)*, Bratislava: Geografický ústav SAV (s. 81–100).
- Murin, I. (2013). Intangible cultural heritage embraces in Strategic Research Area (SRA). *Slovenský národopis*, 61(5), 515–522.
- Murin, I., Kandert, J. (2018). The daily rhythm of the villager of Central Slovakia. Comparative study of the chronological ethnography of four families from the Sihla plain in 1967–2017. *Český lid*, 105(1), 3–23.
- Murin, I., Midula, P. (2018). Etnografia s využitím digitálnych analytických programov (CAQDAS) a geografických informačných systémov (GIS). *Slovenský národopis*, 66(1), 56–79.
- Ngo, H. V. (2008). A critical examination of acculturation theories. *Critical Social Work*, 9(1), DOI: <https://doi.org/10.22329/csw.v9i1.5762>.
- Ovčáčková, L. (Ed.) (2017). *O pôvodu kultúry. Biologické, antropologické a historické koncepcie kulturní evoluce*. Praha: Academia.
- Pulgar, D., Haudry de Saucy, R. (2017). Promoting Territorial Development and Local Identity Products, <http://hdrnet.org/226/1/localidentityproducts.pdf> (navštívené 19. 3. 2017).
- Quinn, N., Holland, D. (2012). Culture and cognition. In: N. Quinn, D. Holland, *Cultural models in language and thought*, Cambridge: Cambridge University Press (s. 3–40).
- Rodseth, L. (1998). Distributive Models of Culture: A Sapirian Alternative to Essentialism. *American Anthropologist*, 100(1), 55–69.
- Rogoff, B. (2003). Individuals, Generations, and Dynamic Cultural Communities. In:

- B. Rogoff, *The Cultural Nature of Human Development*, Oxford: Oxford University Press (s. 63–89).
- Shore, B. (1996). *Culture in Mind. Cognition, Culture, and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Schensul, J. J., LeCompte, M. D. (2016). *Ethnography in Action. A Mixed Methods Approach*. London: AltaMira Press.
- Smith, L., Akagawa, N. (2009). *Intangible Heritage*. London: Tylor and Francis Group.
- Smith, L. (2006). *The Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006.
- Stefano, M. L., Davis, P. (2017). *The Routledge companion to intangible cultural heritage. Part IV. Alternative approaches to safeguarding and promoting intangible cultural heritage*. London and New York: Routledge.
- Steward, J. H. (1955). *Theory of Culture Change. The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana: University of Illinois Press.
- Stoffle, R., Minnis, J. (2008). Resilience at risk: epistemological and social construction barriers to risk communication. *Journal of Risk Research*, 11(1–2), 55–68.
- Stoffle, R. W., Stoffle, B. W., Sjolander-Lindqvist, A. (2013). Contested time horizons. In: A. Bond, A. Morrison-Saunders, R. Hovvitt, *Sustainability assessment. Pluralism, practice and progress*, Abingdon: Routledge (s. 51–67).
- Sustaining Europe's Cultural Heritage: from research to policy* (2004). „London Declaration.“ London.
- Špulerová, J., Bezák, P., Dobrovodská, M., Lieskovský, J., Štefunková, D. (2014). Traditional agricultural landscapes in Slovakia: why should we preserve them? *Landscape Research*, 42(3), 891–903.
- Švecová, S. (1975). *Kopanícové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce*. Praha: Univerzita Karlova.
- Tindall, A. (1976). Theory in the Study of Cultural Transmission. *Annual Review of Anthropology*, 5, 195–208.
- Volanská, L., Majo, J. (2016). The one-child pest is now affecting the body of the Slovak nation. On restricted reproduction in southern Slovakia in the first half of the 20th century. *Ethnologia Slovaca et Slavica*, 37, 41–59.
- Waterton, E., Watson, S. (2013). Framing theory: Towards a critical imagination in heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 19(6), 546–561.

O AUTOROVI

IVAN MURIN (ORCID: 0000-0001-5824-8058) – doc. PhDr. Ivan Murin, PhD. je sociokultúrny antropológ a terénny etnograf so záujmom o výskum procesov transmisie kultúry. V problematike kultúrneho dedičstva a dedenia kultúry sa venuje výskumu procesov selekcie a segmentácie kultúry, rozpracováva poznatky biológie folklóru overovaním hypotézy plávajúcich medzier v generačnej transmisii a testuje všeobecné teórie „prázdnych ník“ na vývoji kultúry. Preferuje výskumné prostredia lokálnych spoločenstiev, kde zaznamenáva podoby adaptácií a re-adaptácií. Na dôležitosť témy vyludňovania v kontexte kultúrneho dedičstva upozornil v štúdii *Generational Transmission in Local Culture: Case Exploration of European Research Priority in Central Slovakia* (Anthropological Journal of European Cultures, 2016). Je aktívny v iniciatíve Joint Program Initiative in Cultural Heritage (JPICH), kde je spoluautorom strategickej výskumnej agendy. Pre Arts and Humanities Research Council (AHRC) vypracoval v roku 2020 opis priorít európskeho výskumu v témach reflektujúcich kultúrne dedičstvo a demografické zmeny.